

تاریخ مندی در مطالعات حدیثی

سعید شفیعی^۱ چکیده

بی تردید، بسیاری از گزاره های دینی، بویژه آیات قرآنی، با جاودانگی و دوام همراه هستند؛ اما گزاره هایی نیز وجود دارند که محدود به دوره یا دوره هایی خاص است و پس از گذشت دوره آن، به دلیل تغییر موضوع، دگرگونی شرایط و... تاریخی شده و اهمیت آنها صرفاً به لحاظ عبرت ها و قصه های تاریخی، فهم بهتر فضای صدور و... خواهد بود. با کاوش در روایات فقهی و گفته های دانشمندان فقه و حدیث، می توان به مناط هایی در تشخیص این نوع روایات دست یازید؛ از جمله: 1. اوامر حکومتی و قضایی، امام خمینی رحمه الله برای شناخت روایات حکومتی از غیر آن معیارهایی ارائه می دهد: هر روایتی که از پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم و علی علیه السلام با واژه هایی چون: «قضی»، «حکم» یا «امر» و مانند آن وارد شده، بر حکم حکومتی و قضایی دلالت دارد، نه بر حکم شرعی. 2. روایات شخصی یا قضیه فی واقعه، در میان فقیهان معاصر، حمل روایات بر قضیه شخصی در کتاب های فقهی مرحوم امام خمینی و مرحوم آیه الله خویی - رحمهما الله - بیش از دیگران به چشم می خورد. 3. روایات تقیه ای، بدیهی است که در روایت محمول بر تقیه، یکی از سه اصل عقلایی در حجیت روایت، یعنی اصالت جهت صدور در معرض تردید است. از این رو، روایتی که قراین صدور آن از جهت تقیه وجود دارد، حتی اگر معارضی نیز نداشته باشد، حجت نیست و نمی توان به آن استناد کرد. 4. روایات منسوخ، نسخ روایات به دو صورت ممکن است: یکی، نسخ سنت به قرآن، و دیگری نسخ سنت به سنت، همچنین برخی دیگر از زمینه های کشف روایات تاریخ مند عبارت اند از: 1. روایات آداب، 2. روایات طبّی، 3. روایات آخرالزمان، 4. روایات مدح و ذمّ شهرها، 5. برخی روایات کلامی.

کلید واژه ها: حدیث، تاریخ مندی، مناط ها، زمینه ها.

1. کارشناس ارشد علوم حدیث.

درآمد

در شرایطی که اندیشه ها و روش زندگی اومانیستی اندک اندک به درون جامعه و خانه های مسلمانان رخنه می کند، بازگشت به متون اسلامی بیشتر از هر زمان لازم می نماید؛ البته بازگشتی همراه با عقلانیت و حقایق تاریخی. مبحث توجه به تاریخ و تاریخ مندی و دخالت دادن تغییرات زمان در فهم متون دینی، مبحثی دیرنگام و پرسابقه در تاریخ مسلمانان است. صدها سال پیش از دوران ما، شیخ و فقیه طایفه شیعه، راز پویایی شریعت را چنین بیان کرده است:

منعی از آن نیست که آنچه در زمانی مصلحت است، در زمان دیگر مفسده باشد، و به عکس؛ یا آنچه برای زید مصلحت است، برای عمرو مفسده باشد، و به عکس.^۱

بی تردید، بسیاری از گزاره های دینی، به ویژه آیات قرآنی، با جاودانگی و دوام همراه هستند و محتوای آنها در همیشه تاریخ دستخوش تغییر نمی گردد، اما با گذشت زمان، مسائل جدیدی پدید می آیند که با توجه به همان جاودانه بودن دین اسلام، احکام جدیدی می طلبد و نمی توان هر موضوع جدید و بی سابقه را در دین، غیر دینی پنداشت؛ امری که باعث پویایی اجتهاد دینی و تمایز اسلام از دیگر ادیان شده است.

استاد شهید مطهری می نویسد:

ما در فقه ابوابی داریم در باب عقود و ایقاعات، مثل بیع، اجاره، وکاله، حواله، کفالت، ضمان. آیا هر معامله ای که صورت می گیرد، الزاما باید داخل در یکی از همین ابواب شناخته شده فقه باشد؟... یا نه هیچ ضرورتی ندارد که داخل در یکی از این معاملات باشد. ممکن است معامله مستقلی باشد و شرعا صحیح باشد؛ زیرا ما در ادله فقهی، به اصطلاح، يك عمومات داریم که مطلق معاملات را تصحیح می کند، الا معامله ای که استثنا شده است؛ یعنی اصل در هر معامله ای صحت است، مگر معامله ای که استثنا شده است؛ مثلاً داخل در ربا یا قمار باشد؟ بنای فقها بر این مطلب دوم است. می گویند ما يك کلیات داریم مثل «أَوْفُوا بِالْعُقُود» [که] شامل همه پیمان ها می شود، مگر آن پیمانی که استثنا شده باشد.^۲

ایشان ملاك استثنائات را در معاملات آیه «وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ» دانسته و مثلاً پولی را که بیمه گذار می دهد، از مصادیق این آیه خارج می کند.^۳

در این میان، گزاره هایی نیز وجود دارند که محدود به دوره یا دوره هایی خاص است و پس از گذشت دوره آن، به دلیل تغییر موضوع، دگرگونی شرایط و... تاریخی شده و اهمیت آنها صرفاً به

1.الاقتصاد، ص۱۶۴.

2.مجموعه آثار شهید مطهری، ج۲۰، ص۲۵۴.

3.همان، ص۳۵۸.